Тыповыя памылкі пры канструяванні словазлучэнняў у беларускай мове (маўленні) вучняў пачатковых класаў

Камянчук Валерыя Вадзімаўна

УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

Ва ўмовах білінгвізму шэраг памылак у беларускай мове вучняў узнікае пад уздзеяннем сучаснай рускай мовы. Асноўнымі моўнымі памылкамі малодшых школьнікаў з'яўляюцца наступныя: няўдачны выбар слоў, няправільнае вымаўленне, скажоныя марфалагічныя формы, няправільна пабудаваныя словазлучэнні (памылкі словаўжывання, арфаэпічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя памылкі).

Прычыны памылак, якія прыводзяць да парушэння сінтаксічнай сувязі слоў, розныя. Гэта і ўплыў роднай гаворкі (народна-дыялектнай мовы) і механічны перанос нормы рускай мовы, і няведанне граматычнай катэгорыі роду, і няправільнае ўжыванне прыназоўніка, і падмена склонавай формы пад уплывам сінтаксічнай блізкасці слоў, якія могуць быць у ролі галоўнага кампанента словазлучэння.

Засваенне вучнямі пачатковых класаў сінтаксічных нормаў беларускай літаратурнай мовы залежыць не толькі ад унутрымоўных фактараў (засваенне адзінак мовы), але і ад функцыяніравання беларускай мовы). Да тыповых граматычных памылак у канструяванні словазлучэнняў, якія былі выяўлены ў працэсе назірання за мовай вучняў, можна аднесці:

1) парушэнне заканамернасцей кіравання (смяяцца над ім);
2) парушэнне законаў дапасавання ("два стала" замест "два сталы");
3) спалучэнне аднародных членаў (хваляваццa і ўбачыла яго).

Існуюць розныя прычыны, якія вядуць да парушэння сінтаксічнай сувязі слоў у словазлучэннях:

1) недастатковае засваенне граматычных катэгорый роду і ліку;
2) няправільнае ўжыванне прыназоўніка;
3) уплыў народна-дыялектнай мовы;
4) з'явы інтэрферэнцыі, г. зн. ужыванне сінтаксічных канструкцый рускай мовы.

Вывучэнне курса беларускай мовы ў пачатковых класах адбываецца ва ўмовах двухмоўя (білінгвізму) – папераменнага выкарыстання беларускай і рускай моў. Двухмоўе можа разглядацца ў трох аспектах: псіхалагічным, педагагічным, сацыялінгвістычным. Сучасная моўная сітуацыя, якая склалася ў пачатковай школе, можа быць вызначана як

руска-беларускае (яно характэрна для вучняў гарадской мясцовасці) і беларуска-рускае двухмоўе (уласціва для вучняў сельскай мясцовасці).

Інтэрферэнцыя закранае ўсе падсістэмы беларускай мовы: фанетыку, арфаэпію, марфалогію, сінтаксіс і інш.

Вядома, што для паспяховага пераадолення тых ці іншых памылак вучняў неабходна высветліць прыроду гэтых памылак, у чым вялікую дапамогу аказваюць адпаведныя класіфікацыі. У цяперашні час найбольшай паўнатой характарызуюцца класіфікацыі арфаграфічных і пунктуацыйных памылак, а таксама лексічных, марфалагічных, стылістычных. Адносна сінтаксічных памылак зроблены толькі першыя крокі іх абагульнення і класіфікацыі [2, 47]. Прывядзём адну з такіх класіфікацый:

І. Сінтаксічныя памылкі, звязаныя з парушэннем сінтаксічных уласцівасцей слоў.

1) канкрэтных лексем – лексічна-сінтаксічныя памылкі.

1.1 Гэта найбольш частыя памылкі дадзенага тыпу – выкарыстанне кіруемага назоўніка не ў тым склоне, якога патрабуе кіруючае слова (табл. 1, табл. 1.1, табл. 1.2). Напрыклад:

Табліца 1. Выкарыстанне кіруемага назоўніка ў склоне

Вучні ўжываюць	Трэба ўжываць
“прасіць савет” “дзякаваць бацька” “здзіўленне шчодрасцю” “даравац ворага”	“прасіць савета” “дзякаваць бацьку” “здзіўленне шчодрасці” “даравац ворагу”

Табліца 1.1. Замена прыназоўнікаў

Вучні ўжываюць	Трэба ўжываць
“назірала на яго” “стаялі на праходзе” “беражліва адносіўся з кнігамі”	“назірала за ім” “стаялі ў праходзе” “беражліва адносіўся да кніг”

Табліца 1.2. Выкарыстанне беспрыназоўнікавага кіравання замест прыназоўнікавага і наадварот

Вучні ўжываюць	Трэба ўжываць
“ехалі веласіпедам” “хварэць ангінай” “старэй брата”	“ехалі на веласіпедзе” “хварэць на ангіну” “старэйшы за брата”

Прычына падобных памылак заключаецца ў з'яве "семантычнай аналогіі", пры якой семантычная агульнасць слоў, а іменна іх прыналежнасць да адной лексіка-семантычнай групы, нараджае іх фармальнае падабенства - аднолькавыя сінтаксічныя спалучальныя ўласцівасці. Для прадухілення лексіка-сінтаксічных памылак неабходна яшчэ ў працэсе вывучэння раздзела "Лексіка" звяртаць увагу вучняў на ўласцівасці лексемы і затым выкарыстоўваць гэтыя веды ў курсе сінтаксісу [1, 24].

2 Марфолага-сінтаксічныя памылкі (табліца 2, табліца 2.1, табліца 2.2), напрыклад:

Табліца 2. Ужыванне ў словазлучэннях назоўнікаў не ў той форме ліку

Вучні ўжываюць	Трэба ўжываць
“сінія чарнілы” “адкрыў дзвер” “смачная маліна”	“сіняе чарніла” “адкрыў дзверы” “смачнай маліны”

Табліца 2.1. Ужыванне ў словазлучэннях назоўнікаў не ў той форме роду

Вучні ўжываюць	Трэба ўжываць
“белы гусь” “смачнае яблака” “шэрая шынель” “вялікая сабака”	“белая гусь” “смачныя яблык” “шэры шынель” “вялікі сабака”

Табліца 2.2. Ужыванне ў словазлучэннях назоўнікаў не ў той форме склону

Вучні ўжываюць	Трэба ўжываць
“бачу грыба” “хадзіць па палям”	“бачу грыб” “хадзіць па палях”

Марфолага-сінтаксічныя памылкі можна прадухіліць, калі звяртаць увагу вучняў на сінтаксічныя ўласцівасці лексіка-граматычных класаў слоў.

Сінтаксічныя памылкі, не звязаныя з парушэннем сінтаксічных уласцівасцей, класіфікуюцца як уласна-сінтаксічныя памылкі.

Да найбольш частых памылак дадзенага тыпу можна аднесці наступныя адхіленні ад літаратурных норм:

а) парушэнне дапасавання ў родзе і ліку.

б) памылкі, звязаныя з ужываннем няправільнай формы дзеяслова-выказніка пры аднародных дзейніках, напрыклад: “На парце ляжаў аловак і сшытак”.

в) парушэнне дапасавання ў родзе ў сказах з прыдаткам, напрыклад: “Алена Васільеўна, дырэктар школы, павіншаваў нас з пачаткам навучальнага года”.

г) парушэнне будовы складаных сказаў, напрыклад: “На ўроках мы навучыліся многаму, якое нам спатрэбіцца ў жыцці”.

д) парушэнне будовы сказа з дзееприслоўнымі зваротамі, напрыклад: “Ідучу ў школу, у мяне згубіліся ключы”.

Адным з найбольш эффеектыўных спосабаў прадухілення памылак з’яўляецца стварэнне на ўроках праблемных сітуацый і рашэнне пошуковых задач. Напрыклад, дзецям прпануецца пытанне: “Чым можа быць выклікана памылка вучня ў словазлучэнні “залатая мядаль”?” Пры адказе на гэтае пытанне вучні павінны вызначыць прычыну і выправіць памылку. Такія заданні складаныя і патрабуюць некаторага навыку, таму ў пачатку можна даваць больш простыя заданні, напрыклад: “знайдзіце памылку ў словазлучэнні ...”. У такім выпадку вучню неабходна знайсці памылку, а адпаведнае правіла сфармулюе настаўнік.

Прыведзеная вышэй класіфікацыя сінтаксічных памылак дапаможа настаўніку вызначыць тыповыя памылкі вучняў. У гэтым выпадку настаўнік можа даваць індывідульныя заданні, якія будуць накіраваны на прадухіленне адпаведнага класа памылак.

Як паказвае аналіз пісьмовых работ і вусных выказванняў малодшых школьнікаў, найбольш часта дзеці дапускаюць парушэнне норму злучэння слоў у словазлучэннях:

а) з аднакарэннымі дзеясловамі (норма: пісаць, апісваць (што?); прыслухоўвацца (да чаго?), услухоўвацца (у што?));

б) з аднакарэннымі назоўнікамі і дзеясловамі (норма: апісваць (што?), апісванне (чаго?));

в) з дзеясловамі – зваротным і незваротным (норма: турбаваць (каго?), турбавацца (аб чым?)).

Вывучэнне беларускай і рускай моў, іх падсістэм, асабліва марфалогіі і сінтаксісу, у пачатковых класах павінна ісці шляхам параўнання іх граматычных сістэм. Аднак на ўроках беларускай і рускай моў супастаўляльнаму аналізу моўных з’яў амаль не ўдзяляецца ўвагі, што прыводзіць да інтэрферэнтных памылак. Выпраўленне памылак у структуры словазлучэнняў, як і папярэджанне іх, павінна ісці на працягу ўсяго навучання.

Такім чынам, вывучэнне словазлучэнняў у школе, праца з мэтай знаходжання памылкі ў будове словазлучэннняў, паказ нормаў

дапасавання і кіравання – усё гэта павінна ўзбагаціць мову (маўленне) вучняў новымі сінтаксічнымі канструкцыямі, папярэдзіць з’яўленне розных недахопаў у мове.

Спіс літаратуры

1. Грушевская, М.И. Ошибки школьников при конструировании словосочетаний и предложений / М.И. Грушевская // Русский язык в школе. – 1989. - № 1. – С. 3–7

2. Гусева, А.А. Работа над закреплением понятия “признаки текста” / А.А. Гусева // Начальная школа. – 1995. - № 6. – С. 13–17